

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.15>

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЕВТАНАЗІЮ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Забзалюк Д.Є.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії, історії та конституційного права
навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-1041-0148

Волкова С.М.,

науковий співробітник
відділення організації наукової роботи
відділу організації наукової діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0009-0008-8570-2816

Забзалюк Д.Є., Волкова С.М. Реалізація конституційного права людини на евтаназію: вітчизняний та зарубіжний досвід.

Дана стаття досліджує проблеми евтаназії в Україні і, зокрема акцентує увагу на таких фундаментальних людських цінностях, як право на життя та право на гідну смерть. У статті основна увага зосереджується на визначенні тих правових питань, які залишаються неврегульованими в українському законодавстві щодо евтаназії,

У статті розглядаються такі ключові моменти, як:

- визначення та види евтаназії: надається чітке визначення терміну та розглядаються різні форми евтаназії, такі як активна та пасивна;
- правове регулювання: аналізується чинне законодавство України, яке категорично забороняє евтаназію. Наводяться аргументи «за» і «проти» легалізації;
- етичні аспекти: розглядаються моральні дилеми, пов'язані з евтаназією, такі як право на життя та право на смерть, автономія волі пацієнта та роль держави;
- актуальність проблеми: пояснюється, чому питання евтаназії стає все більш актуальним у сучасному світі та в Україні зокрема;
- міжнародний досвід: наводяться приклади з інших країн, де законодавство щодо евтаназії відрізняється.

Окрім цього, у роботі порушуються фундаментальні питання взаємозв'язку права, моралі та медицини в контексті сучасного розвитку суспільства, окреслюються межі допустимого втручання держави у приватну сферу людини, зокрема коли йдеться про прийняття рішень щодо власного життя та смерті. Застосовується міждисциплінарний підхід, що дозволяє всебічно розглянути проблему евтаназії на стику правознавства, етики та соціальних наук.

Аналіз здійснюється на основі порівняння різних точок зору, що сприяє формуванню об'єктивного уявлення про складність та суперечливість цієї теми. У статті наголошується на важливості відкритого суспільного діалогу щодо евтаназії, що є необхідним кроком на шляху до формування зваженої державної політики у цій сфері.

Дана публікація буде корисним для широкого кола читачів, які цікавляться питаннями біоетики, права, медицини та соціології. Він надає вичерпну інформацію про проблему евтаназії в Україні та сприяє формуванню власної думки з цього складного питання.

Ключові слова: евтаназія, Україна, право, медицина, етика, життя, смерть, паліативна допомога.

Zabzaliuk D.Y., Volkova S.M. Implementation of the constitutional human right to euthanasia: domestic and foreign experience.

Euthanasia in Ukraine: Implementation of Constitutional Human Rights in the Context of Legal and Ethical Aspects

The article examines key points such as:

- definition and types of euthanasia: a clear definition of the term is provided and various forms of euthanasia are considered, such as active and passive;

- legal regulation: the current legislation of Ukraine, which categorically prohibits euthanasia, is analyzed. Arguments for and against legalization are presented;
- ethical aspects: moral dilemmas associated with euthanasia are considered, such as the right to life and the right to die, the autonomy of the patient's will, and the role of the state;
- relevance of the problem: it is explained why the issue of euthanasia is becoming increasingly relevant in the modern world and in Ukraine in particular;
- international experience: examples from other countries are given where the legislation on euthanasia differs.

In addition, the work raises fundamental issues of the relationship between law, morality and medicine in the context of modern social development, outlines the limits of permissible state intervention in the private sphere of a person, in particular when it comes to making decisions about one's own life and death. An interdisciplinary approach is used, which allows for a comprehensive consideration of the problem of euthanasia at the intersection of law, ethics and social sciences.

The analysis is carried out on the basis of a comparison of different points of view, which contributes to the formation of an objective idea of the complexity and contradictions of this topic. The article emphasizes the importance of open public dialogue on euthanasia, which is a necessary step towards the formation of a balanced state policy in this area.

The text will be useful to a wide range of readers interested in issues of bioethics, law, medicine and sociology. It provides comprehensive information on the problem of euthanasia in Ukraine and helps to form one's own opinion on this complex issue.

Key words: euthanasia, Ukraine, law, medicine, ethics, life, death, palliative care.

Постановка проблеми. Відповідно до положень Конституції України, життя людини визнається найвищою соціальною цінністю, а право на життя є одним із найголовніших особистих немайнових прав [1]. Це право ґрунтується на природі людини та займає центральне місце серед соціальних і моральних цінностей. Водночас сучасна реальність демонструє доволі суперечливу ситуацію: незважаючи на те, що значення людського життя як найважливішого блага постійно зростає, що підтверджується міжнародним і національним закріпленням норм для його всебічного захисту, цінність індивідуального життя поступово знижується. Це можна спостерігати через зростання дискусій про право людини на смерть, що супроводжується підвищенням інтересом до проблематики евтаназії.

Питання евтаназії в Україні є одним із найгостріших у сучасній біоетиці. Воно торкається фундаментальних людських цінностей, таких як право на життя та право на гідну смерть, і викликає жваві дискусії в суспільстві, медичних колах та законодавчих органах.

Мета дослідження полягає у дослідженні вітчизняного та зарубіжного досвіду реалізації конституційного права людини на евтаназію, а також у порівнянні українського законодавства з законодавством країн, де евтаназія легалізована або де ведуться дискусії про її легалізацію.

Стан опрацювання проблематики. Дослідження проблеми легалізації евтаназії, зокрема в аспекті права на життя та загалом, проводили такі вчені, як І.О. Железняк, М.Д. Вітрук, Г.В. Губенко А.В. Колодій, А.Д. Олійник, Н.М. Борисович, Л.П. Коновалов, Г.В. Анікіна, О.Є. Бобров, П.А. Робінович, А.А. Малиновський, А.В. Соловійов. Водночас, мені ця тема видалась надзвичайно актуальною для подальшого її аналізу з використанням вже наявних напрацювань.

Виклад основного матеріалу. Вивчаючи вибрану тему, слід розібратися з терміном «евтаназія». Вперше термін «евтаназія» з'явився та був застосований в XVI ст. англійським філософом Френсісом Беконом і буквально носив переклад як «хороша смерть» (від грецького «eu» – «хороший» і «thanatos» – «смерть») у праці «Advancement of Learning», де на лікаря покладено обов'язок (крім відновлення здоров'я хворого) полегшити муки та страждання, які спричинені захворюванням, вчиняти такі дії не лише у випадку коли полегшення такого болю в майбутньому призведе до 100% видужання, але й тоді, коли ніякої надії на порятунок нема, тобто єдиним, що залишається – полегшити фізичне та моральне відчуття смерті хворого, адже автор вважав «еутаназію» немалим щастям для безнадійних, це поняття він розглядав не як позбавлення людини життя, а як надання знеболання.

На сьогоднішній день евтаназія в Україні є категорично заборонена. Відповідно до ст. 52 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», медичним працівникам забороняється здійснення евтаназії - навмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань [2]. Кримінальний кодекс України також передбачає кримінальну відповідальність за вбивство, у тому числі і за евтаназію [3]. Цивільний кодекс України в ч. 4 ст. 281 забороняє задовольняти прохання фізичної особи про припинення її життя [4]. Посилаючись на думку О. Довбуша, є можливим законодавче врегулювання процесу обмеженої ева-

назії, яка б відбувалася відповідно до законодавства та не суперечила принципам професійного гуманізму та етики медичних працівників [5].

Поняття «евтаназія» все частіше обговорюється не лише у вузькому колі професіоналів - лікарів, юристів, політиків, але й у суспільних дискусіях серед звичайних громадян. Зазвичай під евтаназією розуміють процес свідомого припинення або скорочення життя людини медичним працівником за її власним проханням. Це стосується пацієнтів із невиліковними хворобами, які переживають важкі, нестерпні страждання. Метою евтаназії є припинення болю в максимально гуманний спосіб, із застосуванням безболісних чи мінімально болісних методів.

З одного боку, Конституція України гарантує кожній людині право на життя [1]. Це фундаментальне право, яке лежить в основі більшості правових систем і моральних кодексів. Однак, життя – це не лише біологічне існування, а й якість цього існування. Коли хвороба перетворюється на нестерпні страждання, які неможливо полегшити, виникає питання: чи має людина право на гідну смерть?

Прихильники легалізації евтаназії аргументують свою позицію правом індивіда на самовизначення. Право на самовизначення є одним з ключових аргументів у цій дискусії. Вони стверджують, що кожна здорова розумом людина має право розпоряджатися своїм життям і тілом. Це означає, що людина має право приймати рішення щодо свого лікування, відмовитися від нього або навіть обрати смерть, якщо її життя пов'язане з нестерпними стражданнями, які неможливо полегшити. Гідна смерть – ще один важливий аспект, на який звертають увагу прихильники евтаназії. Вони вважають, що кожна людина має право на мирну і гідну смерть, без зайвих мук і страждань. У випадку невиліковних хвороб, коли медицина вже вичерпала всі можливості, пацієнт має право на добровільний відхід із життя, щоб уникнути подальших страждань. Полегшення страждань також є вагомим аргументом. Прихильники евтаназії стверджують, що в деяких випадках страждання хворого настільки сильні, що їх неможливо полегшити навіть за допомогою найсучасніших методів паліативної допомоги. У таких ситуаціях евтаназія може стати єдиним гуманним виходом.

Противники легалізації евтаназії висувають ряд вагомих аргументів, які стосуються як морально-етичних аспектів, так і потенційних соціальних наслідків. Можливість зловживань є одним з ключових аргументів проти легалізації. Критики побоюються, що легалізація евтаназії може призвести до ситуацій, коли рішення про припинення життя буде прийматися не за бажанням самого пацієнта, а під тиском родичів, лікарів або суспільства. Особливо це стосується людей, які не мають можливості висловити свою думку або піддаються тиску з боку оточення. Знецінення людського життя – ще один вагомий аргумент. Противники евтаназії стверджують, що легалізація може створити прецедент, який призведе до знецінення людського життя в суспільстві. Існує ризик, що життя почне розглядатися як щось менш цінне, а рішення про життя і смерть стане надто легко-важним. Послаблення суспільної моралі – також викликає занепокоєння. Критики вважають, що легалізація евтаназії може послабити моральні орієнтири суспільства і призвести до зміни ставлення до життя і смерті, а саме це підтверджується у словах «Ніколи не вбивай іншу людину, навіть якщо вона сама цього хоче чи, що більше, просить про це, бо така особа, перебуваючи між життя та смертю, благає допомогти звільнити її душу, що бореться проти тілесних пуг; вбивство також не допускається навіть коли хворий вже не буде спроможний жити» [6].

Розвиток паліативної медицини – альтернатива евтаназії. Противники евтаназії наголошують, що замість легалізації евтаназії необхідно активно розвивати паліативну медицину, яка спрямована на полегшення страждань хворих і забезпечення їм комфортного життя до кінця. Вони вважають, що сучасна медицина має достатні можливості для того, щоб забезпечити якісне життя пацієнтам з невиліковними захворюваннями. На думку академіка В. Філатова, легалізація евтаназії може стати справжньою зброєю в руках впливових осіб. Вчений наголошував, що люди «не заслужили такого права. Люди за своєю природою злі, і їм не можна надавати можливість приймати такі рішення: сьогодні вони це зроблять із необхідності, а завтра – тому, що не захочуть допомагати або не зможуть як потрібно лікувати».

Також, у ході мого дослідження, стикалась із іншими аргументами, а саме:

По-перше, схильність до евтаназії як «легкого шляху»: Існує ризик, що евтаназія може стати «легким шляхом» для вирішення складних соціальних проблем, таких як старіння населення, обмежені ресурси охорони здоров'я тощо.

По-друге, тиск на лікарів: Легалізація евтаназії може створити додатковий тиск на лікарів, які будуть змушені приймати складні рішення, пов'язані з життям і смертю пацієнта.

По-третє, можливість помилок: Існує ризик помилок при прийнятті рішення про евтаназію, що може призвести до непоправних наслідків.

Медики також мають різні погляди на це питання. Деякі лікарі вважають, що вони мають моральний обов'язок допомогти пацієнтам померти з гідністю, якщо інші методи полегшення страждань неефективні. Інші ж вважають, що їхній обов'язок – зберегти життя будь-якою ціною.

Чому питання евтаназії набуває все більшої актуальності в сучасному світі, зокрема в Україні?

Питання евтаназії, тобто свідомого припинення життя людини, набуває все більшої актуальності в сучасному світі, викликаючи жваві дискусії та суперечки. Ця тема торкається фундаментальних філософських, етичних, правових та соціальних аспектів людського буття, а тому її актуальність продовжує зростати.

Чому це питання настільки гостре саме зараз?

Медичний прогрес:

- Продовження тривалості життя: Завдяки досягненням медицини, люди живуть довше, що призводить до збільшення кількості людей похилого віку та хронічно хворих.

- Підтримання життя за будь-яку ціну: Сучасна медицина здатна підтримувати життя навіть у випадках невиліковних хвороб, що породжує етичні дилеми щодо якості такого життя.

- Нові технології: Розвиток медичних технологій дозволяє підтримувати життя пацієнтів у штучному стані, що викликає питання про право людини на гідну смерть.

Зміни в суспільних цінностях:

- Індивідуалізація суспільства: Сучасне суспільство все більше орієнтоване на індивідуалізм і самовизначення. Люди прагнуть контролювати своє життя і смерть.

- Зміна ставлення до смерті: Смерть перестала бути табуованою темою. Суспільство стає більш відкритим до обговорення питань, пов'язаних зі смертю і помиранням.

- Секуляризація: Зменшення впливу релігії призводить до послаблення заборон на евтаназію, які раніше були пов'язані з релігійними догматами.

Соціальні та економічні фактори:

- Нерівність у доступі до медичної допомоги: В багатьох країнах, зокрема в Україні, існує значна нерівність у доступі до якісної медичної допомоги. Це призводить до того, що люди, які страждають від тяжких захворювань, не завжди мають можливість отримати необхідне лікування і догляд.

- Економічні труднощі: Високі витрати на лікування можуть стати непосильним тягарем для сімей хворих людей, що також може спонукати до обговорення питання евтаназії.

Ситуація в Україні:

В Україні питання евтаназії є особливо актуальним через низку факторів:

- Війна на сході України: Війна призвела до великої кількості людей з інвалідністю та травмами, які потребують тривалої реабілітації або догляду.

- Соціально-економічні проблеми: Важка економічна ситуація в країні, недоступність якісної медичної допомоги, особливо в регіонах, призводять до того, що люди стикаються з необхідністю приймати складні рішення щодо свого життя і здоров'я.

- Відсутність чіткої правової регуляції: В Україні евтаназія є незаконною, що призводить до виникнення «тіньової» практики і ускладнює прийняття рішень в складних ситуаціях.

Питання евтаназії є надзвичайно складним і вимагає зваженого підходу. При прийнятті рішень необхідно враховувати як правові, так і етичні аспекти. Важливо також забезпечити належний контроль за дотриманням процедур евтаназії у випадку її легалізації.

В Україні вже ведуться дискусії щодо можливості легалізації евтаназії. Деякі експерти пропонують розробити чіткі критерії для проведення евтаназії та встановити строги процедури, які мають бути дотримані. Інші вважають, що необхідно розвивати паліативну медицину, яка дозволяє полегшити страждання хворих і забезпечити їм гідну якість життя до кінця.

Вирішення питання евтаназії вимагає широкого суспільного обговорення і зважених політичних рішень. Необхідно знайти баланс між правом на життя і правом на гідну смерть, забезпечивши при цьому захист від зловживань.

Евтаназія, як практика свідомого припинення життя людини, є одним з найскладніших етичних і правових питань сучасності. Незважаючи на те, що це питання викликає бурхливі суспільні дебати, евтаназія існує в різних формах, кожна з яких має свої особливості та викликає різні етичні запитання.

Активна евтаназія передбачає свідоме втручання медичного працівника в процес смерті пацієнта шляхом введення смертельної дози лікарських препаратів. Цей вид евтаназії є найбільш дискусійним, оскільки він прямо передбачає активну дію з метою припинення життя людини. Активна евтаназія часто асоціюється з поняттям «щасливої смерті», оскільки теоретично дозволяє людині померти без болю і страждань.

Пасивна евтаназія передбачає припинення медичної допомоги, яка підтримує життя пацієнта. Це може бути відмова від проведення реанімаційних заходів, відключення від апарату штучного дихання або припинення годування через зонд. Пасивна евтаназія часто розглядається як менш радикальний захід, оскільки в цьому випадку смерть настає як природний наслідок захворювання.

Добровільна евтаназія здійснюється за власним бажанням пацієнта, який усвідомлює наслідки свого рішення і висловлює його чітко і неодноразово. Добровільна евтаназія передбачає, що пацієнт має повну дієздатність і здатний приймати зважені рішення.

Недобровільна евтаназія здійснюється без згоди пацієнта, наприклад, коли він перебуває в комі або не може висловити свою думку. Цей вид евтаназії є найбільш спірним і заборонений у більшості країн світу.

Асистоване самогубство є проміжною формою між активною евтаназією і пасивною. При асистованому самогубстві лікар надає пацієнту засоби для самогубства, але сам не бере участі в процесі смерті. Пацієнт приймає рішення про смерть самостійно і здійснює його самостійно.

Який вид евтаназії є найбільш етичним? Це питання не має однозначної відповіді і залишається предметом дискусій. Прихильники активної евтаназії вважають, що вона дозволяє людям померти з гідністю і без зайвих страждань. Противники ж стверджують, що будь-яке втручання в життя людини з метою її припинення є недопустимим.

Вибір виду евтаназії є складним і індивідуальним для кожного пацієнта. Він залежить від багатьох факторів, таких як: характеру захворювання; інтенсивності страждань; особистісних цінностей пацієнта; релігійних переконань; можливості отримання паліативної допомоги.

Незалежно від виду евтаназії, це питання вимагає ретельного обговорення і зважених рішень. Легалізація евтаназії в будь-якій формі передбачає створення чітких законодавчих рамок, які б забезпечували захист прав пацієнтів і запобігали зловживанням.

Питання легалізації евтаназії є одним з найгостріших у сучасній біоетиці. Багато країн світу вже пройшли цей шлях, кожна з яких має свій унікальний досвід. Аналіз цього досвіду є надзвичайно важливим для України, яка також стоїть перед цим складним вибором.

Нідерланди та Бельгія: Ці країни були серед перших, хто легалізував евтаназію. Їхній досвід показав, що чітке законодавче регулювання є ключовим фактором успішної імплементації такої практики. Строгі критерії для проведення евтаназії, обов'язкова консультація з іншими лікарями та детальна документація – все це дозволило мінімізувати ризики зловживань.

Швейцарія: Ця країна обрала інший шлях, дозволивши асистоване самогубство, тобто лікар може надати пацієнту смертельну дозу ліків, але пацієнт приймає рішення самостійно. Швейцарський досвід свідчить про те, що така модель може бути більш прийнятною для суспільства, оскільки не передбачає прямої участі лікаря в акті смерті.

Канада: Легалізація медичної допомоги при самогубстві в Канаді викликала бурхливі дискусії. Однак, досвід цієї країни показав, що така практика може бути безпечною і контрольованою за умови дотримання строгих правил.

Що ми можемо взяти з досвіду інших країн?

- Необхідність чіткого законодавчого регулювання: Закон про евтаназію повинен бути детальним і однозначним. Він має визначати, хто може звернутися за евтаназією, які умови для цього повинні бути виконані, а також процедуру прийняття такого рішення.

- Важливість мультидисциплінарного підходу: Рішення про проведення евтаназії має прийматися колективно, за участю лікарів різних спеціальностей, психологів, соціальних працівників тощо.

- Необхідність розвитку паліативної медицини: Розвиток паліативної допомоги дозволяє полегшити страждання хворих і зменшити потребу в евтаназії.

- Постійна оцінка та перегляд законодавства: Законодавство про евтаназію має регулярно переглядатися з метою його вдосконалення та адаптації до нових умов.

- Захист вразливих груп: Особливу увагу слід приділяти захисту прав вразливих груп населення, таких як люди з психічними захворюваннями, літні люди та малозабезпечені.

Висновки. Досвід інших країн свідчить про те, що легалізація евтаназії є складним і багатогранним питанням. Не існує єдиної правильної моделі, і кожна країна має право самостійно визначати свою позицію. Однак, аналіз міжнародного досвіду дозволяє зробити висновок, що при правильному законодавчому регулюванні та розвитку паліативної медицини евтаназія може бути безпечною і гуманною практикою.

Для України це питання є особливо актуальним, оскільки суспільство старіє, а кількість невиліковно хворих людей зростає. Легалізація евтаназії може стати одним із способів забезпечення гідної смерті для таких пацієнтів. Однак, перед прийняттям такого рішення необхідно провести широку суспільну дискусію і зважити всі «за» і «проти».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 25.07.2023).
2. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992. № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>.

3. Кримінальний кодекс України. Документ 2341-III, редакція від 21.11.2024, підстава – 4074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
4. Цивільний кодекс України: Закон України від 03.09.2024. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
5. Дробик Й. Евтаназія: історична ретроспектива та сучасний стан у світі й Україні. *Наукові записки УКУ*. Ч. 11: Богослов'я. Вип. 5. С. 143–165.
6. Подковенко Т.О., Созанська Т.І. Евтаназія в Україні: правові аспекти легалізації. Київ: *Юридичний електронний науковий журнал*. 2017. № 1. С. 41–45.